

És szólt a holló: „Soha már!”

BOHUMIL HRABAL

1914-1997. Cseh író, költő. Ez az elbeszélése a 90-es években született, az elmúlás gondolatával intenzíven foglalkozó prózai írások egyik legértékesebb darabja. A szöveget a *Stopy blesku* (Vera, 1996, Praha) című antológiája alapján közöljük.

Kapával kifordított barázda, a traktor ekét húz maga után, amely megforgatja a porhanyós, feketés, fekete, termékeny földet. Csehország aranyrögje, megforgatott humusz, csillogó akár a holló szárnya, egyik fekete hullám a másik után, a traktor csillogó agyag éjtengerét hagyja maga után, egyszer sima, másszor fordított, a feketeség árja és apálya.... Hollószárnyak... A traktor előrehatol a mezőn, amely még havas, és csillogó, termékenyítő, ekével új életre keltett földet hagy maga után. Az élet és a halál fölfordított kártyalapjai, az eke munkájától vár választ az emberi sors kérdéseire, földből földbe. Halhatatlan készülődés a halhatatlan magra. Oly rég volt, és mégis, mintha ma történt volna. A Sutabogarak erdejébe indultam, abba a ligetbe, ahová a dögöket hantolják... és ahol fiatalokomban fekete cigányok kiásták a sertéskórban elpusztult süldőt... Akkor a februári hóval borított, csonttá fagyott fűvön lépkedtem... és dermedt fák álltak vigyázzban, a dér pólyájába csavarta, jégvattával nyomta őket, és a szilkoronákban hollók mozdulatlan raja ült, brikettel teleszórt, ég felé nyújtózó koronák. Abban az időben már második hónapja fagyott keményen, a mínusz húszat vagy annál is többet, néha a mínusz harminc fokot is elérte... cipőm talpával belerúgtam egy fagyott törzsbe... és az égből régesrég holtra fagyott hollók hullottak alá, egyik a másik után... sziléziai szénrögök... az ágakról és gallyakról hulló fehér hóban, körös körül... ant-racit-darabok, sziléziai szénrögök... apró brikettkoporsók... Hollók.

Életemben összesen egyszer láttam elgázolt hollót. Az autók és buszok motorháza előtt egészen az utolsó pillanatig... szinte már... de ekkor felrebben egyik holló a másik után, megforgatja szétterjesztett fekete szárnyát és öreges szemét... A hollók szeme mindig olyan, akár az öregeké... Tényleg nem láttam még elgázolt hollót sem az országúton, sem az autópályán... megérik a százharminc évet... a kétévesek is már százharmincévesek... Szeretem a hollókat, mert míg a hattyúk és fürjek, míg a fenyőrigók és vadludak kötelékben repülnek és költöznek, a hollók nem hagyják el egymást, hanem kószálnak az égen, élvezik útjaikat... a maguk módján, saját gusztusuk szerint, és amikor megéheznek, leszállnak egy tarlón, és a maradék számukra csemege... és a járásuk akár a részegé, aki hazafelé tart, de ahol senki sem várja, billegve totyognak, akár a récék, amikor a mezőt járják, ahol tavaly szemezgettek... A hollók szeretik a temetőket, és a fák koronájában olyan fészkeket raknak, mint Krisztus tövisszorosúja, a dús kas-

télykertek gigantikus hollóbölcsők... Chotek báró Prága melletti kastélyának kertjében száz meg ezerszám láttam hollót fészkelni, anyai károgasuk szimfóniája akár a kútkáva csikorgása, akár a parasztszekerek keréktengelyének nyikorgása... Amikor reggel a hollóbébik kipottyantak a veltrusy-i vadászkastély fáinak koronájába épített fészkeikből, mert a báró vadászai kilőtték őket, Chotek báró hollólakomát rendezett kastélyában, bifszteket süttetett a hollóbébik kitördelt mellének húsából... sőt a hollólakomára Ferenc József császár is eljött egészen Bécsből, eljött az aranyló levesre is, és Chotek báró ribizliföldjein termett bort és pezsgőt ivott... de főleg persze hollóbifszteket evett... Az Elba-vidéken a vadászok akkor, amikor a földekről eltűnnek a fácánok, a hollókat orosz fácánoknak nevezik...

És én akkor huszonkilencben, egy fagyos alkonyatkor a Suta-bogarak erdejében cipőtalpammal belerúgtam a szilfa törzsébe, és akkor, akár azok a hollóbébik a nyári kastélykertben, hatvan évvel ezelőtti rúgásomra megfagyott madarak tucatjai hullottak alá az ágakról és a gallyakról, szétszóródtak a szil körül a hóban és dérben, súlyos puffanással, mintha nehéz kalapács esett volna le, brikettként, sziléziai széndarabként, régi decimálmérlegek fekete, félkilós súlyaként... épp csak hogy úgy nem jártam, mint Aiszkhülosz, akinek Delphoiban azt jóstolták, hogy... lehulló tárgy végez vele... épp csak hogy el tudtam ugrani alóluk... esteledett, szikrázó, csontdermesztő éjszaka közeledett... a tegnapi volt a hollók Kristallnachtja... Cassius, mintha fagyott fekete kandúrok potyognának a szilről, megfagyott fivéridei, Kormosok, Schwarzwaldok... akik ma, képzeld Cassius, elém jöttek egészen az autóbuszig, mert már nem remélték, hogy ilyen fagyokban visszatérek hozzátok Kerskóba... Cassius, amióta autóbuszon utazom, még nem láttam elgázolt hollót... azért ott a kanyarban, Szenteste előtti napon, észrevettem egy fekete foltot a hóban, és attól féltem, hogy a holló elemelte a befőttesüveget, a húsosüveget, elrepült vele a toronyházak közötti betonútig, és ott elengedte... hogy azután az üvegcserepek közül kiválogassa, ami ehető... A holló képes a betonútig röpködni azzal, amit nejlonzacsokban elemelt az erkélyről... és azután lakmározik a törmelék fölött, a maradékot... miért is ne? A sas tengeri teknőcot ragadott el, és a teknőc kicsúszott a karmai közül, és megölte a tengerparton heverő Aiszkhüloszt, aki hitt a jóslatnak, mely szerint felülről zuhanó tárgy végez majd vele, és hívó athéni polgárként a biztonságosnak vélt tenger mellé menekült... ám a Sors és a sas és a teknőc, amely kicsúszott a madár karmaiból... Ó a sors, Cassius... félek attól, hogy nálunk Szokolnikyben nemcsak koldus hollók kószálnak, hanem olyanok is, akik dönthetnek az életemről... mi volna, ha egyikük uborkásüveggel röpködné az ég felé, és a magasból a fejemre ejtené, amikor éppen kilépek a kapun, hogy nektek két grillcsirkét vásároljak Kerskóba... puff neki! Két konténer között, uborkásüvegtől szét-

zúzott fejfel találnának rám... Ez is megtörténhet, Cassius. Ez is, ezért ma vidámabb esti mesét mondok neked... A hollókról, akik annyira hasonlítanak egy szétszakított fekete hokikesztyűhöz, egy fájdalomdúlta özvegy gyászkalapjához...

Tizenhat fordítása létezik Edgar Allan Poe Hollójának... Fiatalkoromban rettenetes pilzeni sört ittunk a Formankában, és hozzá költeményeket szavaltunk... és főleg a Hollót. A költő és a *Romlás virágainak* fordítója, Svatopluk Kadlec éppen azidőtájt próbálta meg tizenhetedszer is lefordítani a Hollót, és mindannyian húsz sört ittunk meg a Holló híres ismétlődő zárómondatának tiszteletére, és Kadlec úr ezt a megoldást találta ki... S szólt a Holló: „Soha, soha, soha már!”...és csak azután ment a Postákhoz címzett vendéglőbe bort inni, mert a Holló új változatának költője volt az utolsó íróember, aki a feleségével élt, és ő nem szerette a sörszagozt. Így azután Svatopluk a húsz sör után mindig bort ivott, és a felesége megdicsérte érte az ágyban... Látod, megy ez. A bornak mégiscsak más illata van... Így aztán, Cassius, a Holló meglelte tizenhetedik fordítóját... S szólt a Holló: „Soha, soha, soha már!”... Miért mondom el ezt neked? Mert te vagy az én hollómadaram, madárkám, sohasem mosolyodsz el, gondolataidba merülsz, úgy üldögélsz itt, akár egy kis fekete bukta, tekinteted pedig kiégett, öreg, akár azoké a hollóké, amelyek a rég learatott mezőkön üldögélnek, amelyek az útkanyarokban strichelnek, figyelve hogy a téesztraktorok a kanyarban nem szórnak-e el egy marék gabonát... És elszórnak! Éppúgy ülsz itt, ahogyan a hollók gubbasztanak a lakótelepeken, hintáznak a konténerekhez közeli fák és bokrok ágain, hogy összegyűjtsék azt, ami lehullott... Ó, azok a hollók, Cassius, úgy szeretem őket, mint téged. Szívesen telepednek meg a himbálódzó sokolnóky-i ágakon, szívesen elnézem rézsút röptüket nagy, ötödik emeleti ablakomból, nem is repülnek, csak úgy kószálnak valamerre az égben, talán elrepülnek megnézni a veltrusy-i kastély hatalmas tölgyeit és nyárfáit, talán nehéz szárnycsapásokkal Prágán túli legelőkre, mezőkre repülnek, vagy kerülővel visszatérnek a zsidó temetőbe, oda, ahol a földben állva vannak eltemetve a rabbik... és főleg Löw rabbi... ahol a prágai hollók röpgyűléseiket, összejöveteleiket, tanácskozásait tartják.. és ahol fészkelnek is... vízszintes golgotavirágjaikban, amelyek Jézus Krisztus töviskoronájához hasonlók...

Kedves Cassius, Vincent van Gogh, két nappal azelőtt, hogy revolvergolyót röpített a hasába és lassan belehalt, megfestette utolsó képét, amely gabonaföldet ábrázol hollókkal... szomorú festmény ez... a túlrett gabonaföld fölött lassú és súlyos csapásokkal hollók, hollók százai kószálnak, hogy Vincent van Gogh így fesse meg utolsó üdvözetét annak a tájnak, amelyet annyira szeretett, hogy agyonlőtte magát. És minthogy napra nap utazom hollórajok mellett, amelyek az országút kanyarjaiban várják, mi hullik le a traktorokról, és minthogy, Cassius, napra nap üdvöz-

Tóth Árpád fordítását
vettem alapul (a ford.).

löm a hollókat a konténereknél, amelyeket szándékosan kinyitogatók, hogy hozzáférjenek a hulladékhoz, és a hollók tudják, rámríkkantják a magukét... S szólt a holló, soha, soha, soha már... így az a kép a gabonafölddel és a hollókkal már ifjúkorom óta elkísér, amikor nemcsak az impresszionistákat vásároltam, nemcsak Cézanne-t, hanem Vincent van Gogh-reprodukciókat tartalmazó színes könyveket is... azok a hollók nehézkesen repülnek a mező fölött, és a földön totyognak, szárnyra kelnek hát bennem is, mert aki egyszer megpillantotta azt a képet, akkor az, akár van Gogh egészében, megsebezte. Ezért három évvel ezelőtt elmentem Arles-ba és Remibe, arra a vidékre, amely úgy hasonlít ezekhez a képekhez, ahol a táj úgy feszül a keretbe, hogy a sétáló összehasonlíthassa azt, ami Vincent vásznán található azzal, ami a valóság... és ez, Cassius, én kormosom, hogy úgy szeretem őket, ez talán azért van, mert gyerekkoromtól fogva szerettem a hollókat mindmáig és örökké, mivelhogy ... S szólt a holló: „Soha, soha, soha már!”... és én majdnem betöltöttem a nyolcvanadikat, és minden, amit csinálok, már az utolsó, és azután Soha, soha, soha már...

Ezért megcsináltattam a hradisteki családi kriptát is... Moody *Das Leben nach dem Tode* alagútja szerint, amelyen keresztülrepülnek azok, akik látszólag meghaltak... de, Cassius, van egy Hieronymus Bosch könyvem egy képreprodukcióval, amelynek eredetije Velencében függ... és Tülvilági vízióknak hívják... vakító zöld alagút, amelyen valaha élt emberek repülnek át, egyesek, azok, akik méltók, angyalok vezetésével, és mások, a rosszak... és egyesek a zölden örvénylő alagút küszöbén állnak, és utána nincs már más, csak az, aki az éles fénynek egészen a szélén áll... És így Bosch és Moody úgy kapcsolódnak egymáshoz, mintha tudnák, hogy Edgar Allan Poe megírta a Hollót, azt a verset, amelynek befejező sora... S szólt a holló: „Soha, soha soha már!”... merthogy végül valamennyiünket magába szippant a zöld alagút éles napfénye...

Szimbólum, Hieronymus Bosch szimbólumainak egyike a Holló is, szimbólum Raymond Lulle *Ars Magna* című könyvéből... a Holló szimbóluma, amely a misztikában a bizalmatlanságot jelképezte, a boszorkányok számára la magicien mourri par le Diable de fausses doctrines. Az alkímia számára pedig, Cassius, la nigredo, a Holló a kezdeti forrást, forrongást jelentette, amelyben megszületik az androgün ember, a hollófej, a kén és a higany összekapcsolódásában... Ennyi található, Cassius, Hieronymus Bosch szimbólumainak jegyzeteiben, és hogy e mondatoktól megvadultam, mindezt egyedül csak te értheted... merthogy te fekete kandúr vagy, aki oly szívesen üldögél a kártyavető és az emberi sorsot ismerő jók karján... és szólt a holló: „Soha, soha, soha már!”...

Kersko, 93. márc. 7. Az ablakomból látom, amint az ég diagonálisán súlyos szárnycsapásokkal repülnek a hollók.

Kiss Szemán Róbert fordítása